

Z kroniki naukowej

DZIAŁALNOŚĆ FRANCUSKIEGO KOMITETU BADANIA DZIEJÓW DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ

Po drugiej wojnie światowej powstały w poszczególnych krajach instytuty, komitety i komisje, zajmujące się naukowym badaniem tego okresu dziejów. Szczególną ruchliwość i wielostronność zainteresowań wykazuje francuski Komitet Badania Dziejów Drugiej Wojny Światowej (*Comité d'Histoire de la 2ème Guerre Mondiale*), mający swoją siedzibę w Paryżu, przy ul. Léningrad 32. Początki działalności Komitetu sięgają 1945 r., kiedy to utworzona została Komisja Badania Dziejów Wyzwolenia Paryża (*Commission d'Histoire de la Libération de Paris*). Wkrótce instytucja ta rozszerzyła zakres swoich zainteresowań i przekształciła się w Komisję Badania Dziejów Okupacji i Wyzwolenia Francji (*Comission d'Histoire de l'Occupation et de la Libération de la France*), a nieco później jeszcze raz zmieniła zasięg swoich prac przyjmując nazwę: Komitet Badania Dziejów Wojny (*Comité d'Histoire de la Guerre*).

W obecnej formie placówka ta działa na podstawie dekretu rządowego od 17 XII 1951 r. Komitet jest instytucją międzyresortową, a w jego skład wchodzi wysocy funkcjonariusze wszystkich ministerstw. Poza tym należą do niego wybitni historycy, prawnicy, ekonomiści, socjologowie oraz inne kompetentne osoby; skupia obecnie kilkudziesięciu członków oraz tuzin korespondentów w poszczególnych departamentach.

Zadaniem Komitetu jest rozwijać badania i studia nad dziejami drugiej wojny światowej oraz prowadzić działalność wydawniczą w tej dziedzinie. Komitet dysponuje też własnym organem o nazwie „Przegląd Historyczny Drugiej Wojny Światowej” („*Revue d'Histoire de la 2ème Guerre Mondiale*”).

Organizacja Komitetu przedstawia się następująco. Na jego czele stoi Biuro (*Bureau*), kierowane przez przewodniczącego (obecnie — M. Baumont) i jego trzech zastępców (obecnie — J. Cain, E. Labrousse i P. Renouvin). Funkcję sekretarza generalnego pełni H. Michel, zarazem naczelny redaktor czasopisma „*Revue*” i dyrektor administracyjny. Zarząd Komitetu jest powoływany i odwoływany przez premiera Francji. Zależność Komitetu od instancji wyższych ma charakter dwojaki. Za pośrednictwem Sekretariatu Rządu zależy on bowiem w zakresie spraw ogólnych od premiera, natomiast w zakresie finansowym — od Ministerstwa Szkolnictwa (*Ministère de l'Education Nationale*) i to poprzez Centrum Narodowe Badań Naukowych (*Centre National de la Recherche Scientifique*). Należy zaznaczyć, że sekretarz generalny Komitetu jest równocześnie dyrektorem do spraw badań naukowych w Centrum.

W obrębie Komitetu wyloniły się z czasem poszczególne komisje specjalistyczne. Obecnie działa sześć komisji, zajmujących się badaniem następujących zagadnień: 1) ruch oporu (*Commission d'Histoire de la Résistance*), 2) deportacja, obozy i więzienia (*Commission d'Histoire de la Déportation*), 3) wojskowość (*Commission d'Hi-*

stoire Militaire), 4) jeńcy wojenni (*Commission de la Captivité de Guerre*), 5) ekonomika i zagadnienia społeczne (*Commission d'Histoire Economique et Sociale*) i 6) propaganda i kolaboracja (*Commission de la Propagande et de la Collaboration*). Powołano też grupę naukowców studiujących przebieg wojny na Dalekim Wschodzie (*Groupe d'Etudes sur l'Extrême-Orient*). Komisje posiadają dużą swobodę działania i same określają swój zakres badań, mogą też dowolnie zapraszać do współpracy dalsze osoby.

Dla zapewnienia właściwego i sprawnego przebiegu prac badawczych, Komitet posiada zaplecze w postaci biblioteki, archiwum, zbioru fotografii i mikrofilmów, sekcji wystawowej, centrum ankietowego, komórki wydawniczej oraz zbioru obiektów o charakterze muzealnym.

Ażeby zdać sobie sprawę z zasięgu działalności Komitetu jako całości, należy zapoznać się z pracami poszczególnych komisji i służb pomocniczych.

Komisja Badania Dziejów Ruchu Oporu — mająca szczególne znaczenie — zajmuje się przede wszystkim opracowaniem chronologii i statystyki ruchu oporu, jak też ustaleniami dotyczącymi represji ze strony okupanta. Zadanie to jest wyjątkowo trudne, gdyż w dokumentacji dziejów ruchu oporu prawie całkowicie brak dokumentów oryginalnych, natomiast obfituje ona w sprawozdania, raporty, relacje, wspomnienia i inne analogiczne materiały, sporządzone już po wyzwoleniu. W rezultacie, posiadane materiały często nie uwzględniają ważnych wydarzeń (np. działań partyzanckich), nie dostarczają też informacji o ludziach, odgrywających pierwszorzędą rolę (np. gdy osoby te poległy w walce), a deformują lub wyolbrzymiają znaczenie innych grup oporu czy też mało ważnych incydentów. Starano się więc głównie zebrać tę dokumentację, którą przechowali uczestnicy wydarzeń; zachęcano członków ruchu oporu do pisania wspomnień. W ten sposób zebrano około 1500 tego rodzaju dokumentów, podpisanych przez autorów, którzy jednak zastrzegli sobie, że ich wspomnienia nie mogą być ani opublikowane, ani udostępnione. Uzyskano również dostęp do akt sporządzonych przez Wolną Francję (*France-Libre*) w Londynie, Komitet Wyzwolenia Narodowego (*Comité de Libération Nationale*) w Algierze, angielską *Special Operations Executive* i amerykańską *Office of Strategic Services*, a więc instytucje, które francuski ruch oporu popierały, a nawet w poważnym stopniu uczestniczyły w jego organizowaniu. Sfilmowano również około 300 tys. stron akt urzędów hitlerowskich, które zwalczały ruch oporu. Ważnym źródłem są także informacje opracowywane przez władze francuskie w okupowanym kraju (np. protokoły o sabotażach i zamachach). Po latach starań udało się materiały te udostępnić dla badań naukowych.

W celu zebrania i opracowania olbrzymiego i zarazem rozproszonego materiału utworzono trzy grupy robocze. Pierwsza z nich zajmowała się rejestrowaniem akt w centralnym archiwum państwowym (*Archives Nationales*) i Zakładzie Historii Armii (*Service Historique de l'Armée*) oraz w urzędach centralnych, druga grupa — w archiwach amerykańskich, angielskich i niemieckich oraz w zbiorach pozostawionych przez uczestników ruchu oporu, a trzecia — w archiwach i urzędach prowincjonalnych. Ta trzecia grupa składa się z kilkudziesięciu tzw. korespondentów departamentowych, pracujących według jednolitych metod, które ustalone zostały w wyniku 26 wspólnych posiedzeń. Zadaniem wspomnianych grup było równoczesne przeprowadzenie krytyki źródeł oraz opracowanie prowizorycznych syntez na temat działalności ruchu oporu i partyzantów, jak i wydarzeń związanych z wyzwoleniem Francji.

Sporządzone w wyniku tej pracy kartoteki są całkowicie ujednolicone, przez co łatwo można je w zależności od potrzeb systematyzować. Wykonano także na-

stępujące pomoce, mające ułatwić prace badawcze: bibliografię, wykazy prasy podziemnej, wykaz rozszyfrowanych skrótów nazw grup oporu, rejestr pseudonimów itp.

Wspomnianą wyżej rejestrację materiału przeprowadzono na jednolitych karteczkach, tzw. fiszkach, stanowiących obecnie części składowe kartotek. Fiszki te posiadają na terenie całej Francji jednolity format, różnią się natomiast kolorami. Tak więc kolor zielony oznacza informację o ruchu oporu wewnątrz kraju, niebieski — o ruchu oporu za granicą (w Algierze i Londynie), szary — o warunkach działania ruchu oporu (akcje rządu w Vichy i okupanta) wreszcie biały — o działaniach wojennych (walki, bombardowania, zniszczenia, raidy samolotowe itp.). Dla każdego wydarzenia, dnia oraz miejsca, jeśli ta sama akcja toczyła się przez kilka dni lub obejmowała szereg miejscowości sporządza się oddzielne karty. Na fiszce zaznacza się wszystkie znane wersje informacji na temat danego faktu, jak też sprzeczności, niedokładności i luki. Każda fiszka podpisana jest przez osobę, która ją sporządziła.

Wszystkie wydarzenia dotyczące ruchu oporu zostały sklasyfikowane w następujących 10 grupach: 1) represje ze strony władz w Vichy i okupanta, 2) operacje lotnicze i morskie, 3) wszelkiego rodzaju sabotaże, 4) zamachy na ludzi i obiekty, 5) partyzantka, 6) Francuskie Siły Wewnętrzne (*Forces Françaises de l'Interieur*), 7) opinia publiczna, 8) grupy oporu kierowane z Londynu i Algieru, 9) kierowanie ruchem oporu i 10) wyzwolenie. Każda fiszka koloru zielonego musi być oznaczona nazwą odpowiedniej grupy.

Kartoteka ułożona jest chronologicznie, bez względu na kolor fiszek. Dla ułatwienia badań sporządza się kartoteki pomocnicze i wykazy osób aresztowanych, internowanych, deportowanych, rozstrzelanych, członków ruchu oporu itp. Sporządza się także kartotekę z alfabetycznym układem gmin. Pozwoliło to opracować mapy działalności ruchu oporu, obrazujące cały okres okupacji lub poszczególne jego okresy czy zdarzenia.

Pośród innych grup roboczych Komisja Propagandy i Kolaboracji zajmowała się przeglądaniem akt pozostałych po *Propaganda-Abteilung*, przechowywanych w Bourges, oraz prasy znajdującej się w Centrum Współczesnej Dokumentacji Żydowskiej (*Centre de Documentation Juive Contemporaine*). Zajmowano się również wertowaniem prasy kolaboracyjnej, przechowywanej w *Bibliothèque Nationale* w Paryżu. Zwrócono tam m. in. uwagę na prasę kolaboracyjną, wydawaną bezpośrednio po wyzwoleniu Francji. Zbierano też materiały na temat działalności francuskiej sekcji radia brytyjskiego *British Broadcasting Cooperation* podczas wojny, na temat znanej depechy z Tuluzy oraz kolaboracji policji francuskiej z okupantem. Obecnie Komisja przygotowuje specjalny zeszyt wspomnianego czasopisma „Revue” na temat kolaboracji we Francji.

Komisja Dziejów Wojskowości zajmowała się w ostatnich latach przede wszystkim badaniami nad działaniami militarnymi w rejonie Morza Śródziemnego. Na ten temat zorganizowano m. in. wiosną 1969 r. specjalne kolokwium. Opracowano dysertacje o udziale Francuzów w kampanii włoskiej oraz na temat postawy sił zbrojnych we wrześniu 1939 r. Ponadto płk Costantini w r. 1969 ogłosił trzypięciową pracę o udziale ZSRR w wojnie (*L'Union Soviétique en guerre*). Przygotowuje się też publikację o postawie Hiszpanii w czasie drugiej wojny światowej. Komisja utrzymuje stałe kontakty z analogiczną placówką w Wielkiej Brytanii. Przewiduje się zorganizowanie wspólnego kolokwium na temat stosunków wojskowych między Francją i Wielką Brytanią w latach 1935 - 1939.

Komisja Ekonomiki i Zagadnień Społecznych zajmuje się głównie poszukiwaniem materiałów źródłowych, rozproszonych w aktach różnych ministerstw i innych

organów centralnych. Ostatnio uzyskano cenne informacje z materiałów Ministerstwa Pracy i Zdrowia Publicznego. Otrzymano także zgodę na przewertowanie protokołów senackiej komisji finansów oraz izby deputowanych (*Chambre de Députés*). Na zorganizowany w 1970 r. Międzynarodowy Kongres Historyczny w Moskwie przygotowano referat dotyczący wykorzystania robotników francuskich przez hitlerowskie Niemcy. Obecnie komisja ustaliła szereg tematów wymagających szczególnie pilnego opracowania. Należy do nich m. in. kwestia korzystania przez Niemcy podczas wojny z francuskich paliw. Przygotowuje się też publikację o wojennym przemyśle kinematograficznym we Francji. Opracowuje się ponadto ankietę, która ma przynieść materiał obrazujący zagadnienie pracy przymusowej. Dotychczasowe informacje na ten temat okazały się bowiem niepewne i niewystarczające, jeśli chodzi o globalne dane dotyczące rekrutacji oraz warunków pracy i życia na robotach w III Rzeszy.

Komisja Deportacji, Obozów i Więzień wykonała olbrzymie zadanie; opracowała, znajdującą się obecnie na ukończeniu, pełną statystykę deportacji. Praca ta trwała 15 lat, a jej podstawą była obszerna ankieta, uwzględniająca wiek, zawód, płeć, miejsce i przyczynę aresztowania, datę wywiezienia do obozu, główne obozy, przez które aresztowany przechodził, oraz liczbę osób, które powróciły do domu lub zginęły. Wiele materiałów dostarczyło tu Ministerstwo Dawnych Kombatantów (*Ministère des Anciens Combattants*). Ankietą objęto wszystkie rodziny. Pewne zastrzeżenia co do jej kompletności dotyczą tylko dużych miast. Statystyczne zestawienie danych zebranych dla regionu paryskiego opracowano przy pomocy komputera. Z danych wynika, że akcją deportacji były objęte we Francji wszystkie warstwy ludności. Otrzymane jednak w wyniku ankiety cyfry są nieco niższe od rzeczywistych, gdyż pewnych danych nie można już było uzyskać. W związku z tym samym tematem przygotowuje się też tzw. mapy cierpienia (*cartes de souffrance*), obrazujące deportacje, egzekucje i zniszczenia wojenne. Utrudnieniem w tych pracach jest mała ilość zachowanych źródeł, trudny do nich dostęp (jeśli chodzi o materiały przechowywane za granicą) oraz różnorodność języków, w których źródła te są sporządzone. Mimo tych trudności zdołano zebrać m. in. materiał na temat nazistowskiego systemu obozów koncentracyjnych oraz do dziejów SS i metod jego działania. Obecnie Komisja przygotowuje ankietę dotyczącą obozów i więzień hitlerowskich we Francji. Czyni się starania o sporządzenie kompletnego wykazu obozów i więzień i zebrania pełnej dokumentacji na ich temat. Dotąd opracowano już materiały dotyczące kilkunastu departamentów. Odczuwa się potrzebę powołania międzynarodowego ośrodka, zajmującego się tą sprawą. Rolę tę mógłby przejąć ewentualnie działający już ośrodek Czerwonego Krzyża w Aroslen (NRF).

Grupa Studiów nad Przebiegiem Wojny na Dalekim Wschodzie skupia kilku francuskich sinologów. Mimo usiłowań, nie udało się nawiązać kontaktu z historykami i odpowiednimi instytucjami w Chińskiej Republice Ludowej. Uzyskano natomiast pewną liczbę publikacji z Tajwanu, które omówiono we francuskich czasopismach historycznych. Wspomniana grupa zaangażowała lektora języka chińskiego z zadaniem sporządzenia bibliografii dzieł i artykułów, opublikowanych w tym języku na temat drugiej wojny światowej. Specjaliści francuscy opracowali też osobny tom czasopisma „Revue” poświęcony sprawom chińskim w czasie wojny. Z powodu ścisłego powiązania dziejów Chin w tym okresie z dziejami Japonii, konieczne było pozyskanie współpracy również historyków z tego kraju. Po wielu zabiegach nawiązano kontakt z lektorem języka japońskiego, który przygotował wykaz bibliografii japońskiej na omawiany temat. Sekretariat Komitetu zdołał też uzyskać większą liczbę mikrofilmów źródeł historycznych do dziejów wojny na

Dalekim Wschodzie. Wspólnie z profesorami Uniwersytetu Tokijskiego zamierza się w najbliższym czasie opracować serię artykułów na temat aspektów politycznych, ekonomicznych i socjalnych życia Japonii podczas wojny. Przy współpracy francuskiego Centrum Dokumentacyjnego Azji Południowo-Wschodniej (*Centre de la Documentation de l'Asie du Sud-Est*) sporządzono wykaz instytucji, które posiadają archiwalia i które rozpoczęły badania nad dziejami drugiej wojny w tej części świata, zwłaszcza w krajach, które w wyniku rozpadającego się konfliktu uzyskały niepodległość. Kontakty te są jednak dotąd dość ograniczone. Najbliższe związki łączą historyków francuskich z Indochinami. Bada się też przede wszystkim te archiwa francuskie, które posiadają materiały źródłowe do omawianego regionu. Chodzi tu głównie o archiwalia pozostałe po byłym Ministerstwie Francji Zamorskiej (*Ministère de la France d'Outre-Mer*).

Wielkie znaczenie posiadają komórki organizacyjne Komitetu spełniające funkcje usługowe. Na pierwsze miejsce wysuwa się biblioteka. Jest to placówka selektywna, przeznaczona jedynie dla członków i personelu Komitetu oraz dla naukowców uczestniczących w jego pracach. Zbiory biblioteczne powiększa się corocznie o około 400-500 dzieł, nabywanych głównie drogą wymiany. Obecnie obejmują one ponad 10 tys. tomów, odnoszących się nie tylko ściśle do okresu wojny, ale także do okresu ją poprzedzającego, jak i do okresu bezpośrednio po niej następującego. Oprócz dzieł zwartych, do wymienionej cyfry należy doliczyć około 50 segregatorów z broszurami, sklasyfikowanych według różnych tematów, jak też poważną liczbę dzienników, tygodników i innych czasopism, m. in. 250 tytułów różnych periodyków, w tym 11 kompletnych czasopism naukowych francuskich i zagranicznych. W czytelni bibliotecznej dostępne są katalogi kartotekowe, ułożone alfabetycznie według nazwisk autorów oraz według grup tematycznych. Dzieła monograficzne zestawione są według następujących tematów: 1) ruch oporu, okupacja, kolaboracja, 2) deportacja, 3) jeńcy wojenni, 4) Wolna Francja (*France-Libre* — dzieła opublikowane w latach 1940-1945 w Londynie, Nowym Jorku, Algierze itp.), 5) wojna (dzieje militarne, dyplomatyczne i ekonomiczne), 6) początki i konsekwencje wybuchu wojny, 7) dzieje powojenne. Katalogi periodyków obejmują: 1) artykuły z różnych czasopism (dotyczące wszystkich problemów drugiej wojny światowej), 2) artykuły zawarte w czasopiśmie „Revue d'Histoire de la 2ème Guerre Mondiale”, 3) recenzje artykułów opublikowanych w tymże czasopiśmie i 4) periodyki wydawane przez wspomnianą *France-Libre*. Biblioteka posiada też katalog kartkowy do liczącego ponad 500 sztuk zbioru afiszów z czasów wojny, wydanych przez ruch oporu, okupanta, rząd w Vichy i przez aliantów. Należy zaznaczyć, że biblioteka Komitetu posiada również niektóre publikacje polskie na temat wojny i okupacji, zwłaszcza wydane przez Główną Komisję Badania Zbrodni Hitlerowskich w Warszawie oraz przez Instytut Zachodni w Poznaniu.

Ważną komórką organizacyjną Komitetu jest także archiwum. Podstawowym jego założeniem jest zasada, że nie poszukuje i nie przechowuje archiwaliów wytworzonych przez urzędy i instytucje, a przez to znajdujące się w gestii archiwów państwowych. Jeśli nawet ofiarodawcy zwracają się z tego rodzaju materiałami, zarząd placówki skierowuje ich do archiwów państwowych, jako właściwych miejsc przechowywania. Dzięki temu duże ilości materiałów, którymi Komitet jest zainteresowany, znajdują się w tychże archiwach, a zwłaszcza w centralnym archiwum francuskim (*Archives Nationales*) w Paryżu, do którego Komitet przekazał też wiele zgromadzonych przez siebie akt. W związku z przedstawionymi założeniami posiadane przez Komitet materiały źródłowe składają się głównie z różnych ankiet, o których wyżej już wspomniano. Znajdują się tu również wspomnienia, relacje itp.,

uzyskane od uczestników ruchu oporu. Zgromadzone materiały podzielono na pięć wielkich zbiorów: 1) zbiór dotyczący ruchu oporu, 2) zbiór na temat *France-Libre* (w nim również materiały odnoszące się do działalności Francuskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Algierze — *Comité Français de Libération Nationale à Alger*), 3) zbiór dotyczący jeńców wojennych (podzielony na dwie części — *Stalagi* i *Oflagi*), 4) zbiór dotyczący deportacji (podzielony według obozów koncentracyjnych) i 5) zbiór dotyczący internowania (obozy i więzienia w Niemczech, Francji i innych krajach okupowanych). Oprócz wymienionych, znajduje się tu również zbiór sprawozdań pochodzących z Londynu i Waszyngtonu, a dotyczących sieci oporu, organizowanych przez Anglię i USA, zbiór dokumentów związanych z procesem sądowym przeciwko Adolfowi Eichmannowi, zbiór dokumentów dotyczących Francji w okresie okupacji (z punktu widzenia politycznego, ekonomicznego i kulturalnego) oraz pewna liczba teczek akt z materiałami do zagadnień militarnych drugiej wojny światowej na różnych frontach (są tu m. in. tłumaczenia z publikacji radzieckich).

Wspomniane zbiory mają charakter otwarty, gdyż ciągle jeszcze napływają nowe materiały, które się do nich dołączają. Oprócz tego istnieją zbiory zamknięte, które — chociaż utworzone sztucznie — zachowano jako całość, ze względu na ofiarodawców. Należy tu zbiór Vanino (obejmujący materiały na temat Żydów), zbiór Thiébaulta (ważna kolekcja ulotek i broszur), zbiór André Monniera (liczne dokumenty otrzymane z okupowanej Francji przez działacza *France-Libre*), zbiór Ondarda (dokumenty zebrane przez działacza *France-Libre*), zbiór Louis Marina (kolekcja wycinków prasowych z lat 1938 - 1945), zbiór Alban Vistela (różne materiały dotyczące ruchu oporu), zbiór „ruchu oporu uniwersyteckiego” (obejmuje statystyki i relacje), zbiór Detreza (wycinki prasowe), zbiór Pernota (na temat blokady kontynentalnej), zbiór Latrillego (sprawozdania z ruchu oporu w dziedzinie sądownictwa), zbiór Bertholda (na temat prac publicznych), zbiór Vidalenca (dotyczący zbiegostwa z Francji), zbiór Chary'ego (na temat ruchu oporu, zwłaszcza niszczenia dróg i mostów) i in.

Wreszcie oddzielnie przechowuje się zbiór prasy podziemnej i broszur oraz zbiór pewnej liczby protokołów posiedzeń Sądu Wyższego z czasów okupacji (*Haute-Cour de Justice*).

Wymienione zbiory nie są jeszcze w pełni uporządkowane i zinwentaryzowane, można jednak z nich korzystać, gdyż utrzymane są na bieżąco niektóre odnoszące się do nich kartoteki, jak np. do zbioru broszur, osób zatrzymanych przez władze okupacyjne, deportowanych, jeńców, organizacji ruchu oporu, obozów koncentracyjnych itp. Ze względu na ich często poufny charakter, dokumenty przechowywane w archiwum udostępniane są tylko badaczom należącym do Komitetu. Poza tym — jeśli chodzi o wspomnienia i relacje — wymagana jest zgoda świadka (uczestnika ruchu oporu) lub jego rodziny.

Inną, istotną komórką usługową Komitetu jest także fototeka. Gromadzi się tu fotografie, obrazujące najbardziej znamienne zdarzenia czasu wojny, jakie miały miejsce we wszystkich krajach, uczestniczących w konflikcie. Ogółem zebrano ponad 14 tys. fotografii, które podzielono na pięć następujących grup: 1) działania wojenne, 2) jeńcy wojenni, 3) deportacje, 4) okupacja i ruch oporu we Francji oraz 5) okupacja i ruch oporu w innych krajach.

Wiele fotografii dostarczały liczne instytucje, wyspecjalizowane w gromadzeniu tego rodzaju materiałów, a zwłaszcza Wojskowa Służba Filmowa (*Service Cinématographique des Armées*) i Ministerstwo Informacji (*Ministère de l'Information*), jak również Biblioteka Narodowa (*Bibliothèque Nationale*), Muzeum Carnavaleta (*Musée Carnavalet*), archiwa departamentowe i miejskie oraz inne instytucje. Duża

liczba fotografii, szczególnie dotyczących okupacji, ruchu oporu i *France-Libre*, złożona została przez obywateli w wyniku apelu, skierowanego przez Komitet do ludności. Wiele z nich uzyskano dzięki cierpliwym poszukiwaniom, prowadzonym przez korespondentów Komitetu w poszczególnych departamentach. Szereg zdjęć pochodzi z prasy, ukazującej się w okresie okupacji, część uzyskano od osób kolaborujących z okupantem. Niekiedy otrzymywane zbiory miały charakter darowizny, np. wspomniany już zbiór Vanino. Z kolei Centralne Archiwum Belgijskie (*Archives Générales du Royaume de Belgique*) przekazało w r. 1968 zbiór w liczbie 316 fotografii, wykorzystywanych w czasie wojny przez propagandę niemiecką w tym kraju. Liczne fotografie uzyskano w drodze wymiany z innymi krajami, m. in. z Czechosłowacją (ponad 300), Jugosławią (około 500) i Wielką Brytanią. Nawiązano też w tym zakresie kontakty z Belgią, Holandią, Niemiecką Republiką Federalną, Polską i Węgrami.

Dostęp do fototeki mają wszyscy historycy, pracujący na rzecz Komitetu. Fotografie udostępnia się też i wypożycza dla celów wystawowych domom kultury i klubom oraz, jako pomoc w prowadzeniu lekcji historii, profesorom i uczniom szkół średnich. Tak np. w latach 1969 - 1970 wypożyczono fotografie 36 instytucjom.

Komitet dysponuje również kolekcją mikrofilmów, obejmującą około 800 rolek trzydziestometrowych. Zbiór ten powstał dzięki wysiłkom biura Komitetu, jak też poszczególnych naukowców. Sporządzony ostatnio inwentarz mikrofilmów zwraca głównie uwagę na materiały dotyczące dziejów okupacji i ruchu oporu. Dokumentacja ta pozwala także na badania w zakresie opinii publicznej i dziejów ekonomicznych czasu wojny.

Większość omawianych mikrofilmów obejmuje zespoły akt tych urzędów i instytucji hitlerowskich, które były zajęte przez Amerykanów. Przez wiele lat wymienione akta przechowywano w Alexandrii (stan Virginia, USA), następnie *National Archives* w Waszyngtonie poleciło je sfilmować i wówczas zostały zakupione przez biuro Komitetu.

Uzyskano również inne mikrofilmy. Wśród najważniejszych wymienić należy całość materiałów zgromadzonych przez sekcję francuską radia brytyjskiego (*BBC French Scripts*) od czerwca 1940 do września 1944 r., akt rozpraw sądowych przeciw zbrodniarzom wojennym w Tokio, kolekcji gazet z okresu wojny, dokumentów dotyczących wydarzeń i ruchu oporu w Algierii, których w większości dotychczas nie publikowano. Chodzi tu zresztą o gromadzenie materiałów „z pierwszej ręki”, których nie znalazłoby się nigdzie poza archiwum Komitetu. Podobnie jak archiwalia, zbiór mikrofilmów nie jest dotąd zamknięty, nadal nabywa się nowe materiały. Z mikrofilmów tych naukowcy korzystają bardzo często, gdyż jest to dla nich wyjątkowo cenne źródło historyczne.

Ważnym narzędziem, ułatwiającym badaczom pracę, jest założona przez komitet kartoteka wszystkich instytucji w kraju i poza jego granicami zajmujących się badaniami przebiegu drugiej wojny światowej, lub też gromadzących materiały źródłowe na ten temat. Są to instytucje naukowe, komitety, archiwa, biblioteki, muzea, fototeki, fonoteki, filmoteki itp. Dotychczas kartoteka ta opracowana jest całkowicie dla Francji i Belgii, a w najbliższym okresie zakończona będzie dla USA, Włoch i Holandii. Każda karta informacyjna zawiera następujące dane: 1) nazwa instytucji w języku oryginalnym i w tłumaczeniu francuskim, 2) adres, 3) nazwisko kierownika, 4) przynależność administracyjna, 5) godziny otwarcia, 6) zwięzły opis dokumentacji, 7) tytuły publikacji, 8) charakterystyka bieżących prac i 9) warunki dostępu. Ze wskazówek zawartych w tej kartotece korzystać mogą tylko naukowcy należący do Komitetu i z nim współpracujący.

Od czterech lat działa w ramach Komitetu jeszcze jedna komórka, mianowicie kartoteka systematyczna, obejmująca całość materiałów źródłowych na temat drugiej wojny światowej: archiwa, druki, filmy (kroniki) dyski itp. Jej celem jest zebranie wszystkich możliwych informacji ułatwiających badania prowadzone zarówno przez historyków francuskich, jak i zagranicznych. Sporządzono kartoteki obejmujące archiwa i materiały audiowizualne. Jakkolwiek obejmują one w zasadzie (w liczbie około 30 tys. fiszek) materiały z lat 1939-1945 są tu również zarejestrowane źródła na temat przyczyn wojny (sięgające do r. 1929 i obejmujące półtora tysiąca fiszek) oraz jej skutków (około tysiąca fiszek). Ułożono je zgodnie z systemem dziesiętnym.

Oddzielną pomoc stanowi bibliografia dzieł na temat drugiej wojny światowej, gromadzona nie tylko w odniesieniu do opracowań francuskich, ale i zagranicznych. W tym celu zaangażowano osoby znające język rosyjski, czeski, polski, węgierski, rumuński, chiński i japoński. Zaczęto też opracowywać bibliografię zagadnień specjalnych, np. na temat dziejów Indochin w czasie wojny.

Sporządzono również kartotekę źródeł audiowizualnych. W odniesieniu do Francji opracowano ją w oparciu o dane dostarczone przez Fonotekę Narodową (*Phonothèque Nationale*) i Radio Francuskie, gdzie zinwentaryzowane są audycje radia Vichy i Radio-Paris z czasów wojny. Zbiera się też dane dostarczane przez Europejską Unię Radiową (*Union Européenne de Radiodiffusion*).

Jeśli chodzi o inny rodzaj działalności Komitetu, to na uwagę zasługują m. in. organizowane przezeń wystawy. Celem ich jest zapoznanie szerokich warstw społeczeństwa francuskiego z różnymi zagadnieniami związanymi z okupacją. Wystaw tych było wiele, szczególnie jednak trzeba wymienić następujące: 1) *Ruch oporu*, zorganizowaną w r. 1949 w Instytucie Narodowym Pedagogiki (*Institut Pédagogique National*) w Paryżu, 2) *Ruch oporu i deportacje*, zorganizowaną w tymże Instytucie w r. 1955, 3) *Jeńcy wojenni*, zorganizowaną tamże w r. 1956, 4) *Jean Moulin i ruch oporu* oraz *Wyzwolenie Paryża*, zorganizowaną w Pałacu Inwalidów w r. 1964 dla uczczenia XX rocznicy wyzwolenia Francji, a otwartą przez gen. de Gaulle'a i 5) *Deportacje*, zorganizowaną również w Pałacu Inwalidów. Każda z tych wystaw czynna była przez 4-6 miesięcy, a zwiedzało ją przeciętnie 300 osób dziennie. Podczas niektórych wystaw wyświetlano znane francuskie filmy wojenne, np. *Bitwa o szyny*, *Wyzwolenie Paryża*, *Oni wszyscy byli ochotnikami*.

Wystawy organizowano również poza Paryżem. Materiały, eksponowane w Paryżu wystawiano następnie w 60 departamentach. Niektóre z wymienionych miały charakter objazdowy, jak np. wystawa pt. *Ruch oporu i deportacje*. Ekspozycję tę zorganizowano także w 1968 r. w Oxfordzie, przy czym włączono również materiały dotyczące współpracy i udziału Anglików w ruchu oporu we Francji.

Komitet współdziała ponadto w tworzeniu lokalnych muzeów, poświęconych ruchowi oporu. Muzea takie powstały już m. in. w Chartres i w la Rochelle, a organizuje się je także w Lyonie, Troyes, Arras, St. Etienne i innych miastach. Wiele materiałów dostarczono też do muzeum, zorganizowanego na terenie cytadeli w Besançon.

Inną formą działalności Komitetu jest organizowanie konferencji i dyskusji naukowych na tematy związane z drugą wojną światową. Mogą one przy tym mieć dwojaki charakter. Jedne konferencje poświęcone są wąskimi, ściśle sprecyzowanym tematom, drugie natomiast — zagadnieniom szerokim. Przykładem pierwszej było kolokwium francusko-belgijskie na temat współpracy militarnej obu krajów w latach 1936-1940, a drugiej — symposium na temat przebiegu wojny w basenie Morza Śródziemnego. W pierwszej brała udział niewielka grupa specjalistów, w dru-

giej — 170 historyków, reprezentujących ponad 20 krajów. Obecnie przygotowuje się dalsze podobne konferencje. Wiadomo, iż jedna z nich dotyczyć będzie współpracy militarnej francusko-angielskiej w latach 1935 - 1939, a druga — przewidziana na r. 1975 — poświęcona będzie problemom związanym z wyzwoleniem Francji.

Największe znaczenie mają jednakże publikacje Komitetu. Można tu wymienić kilka pozycji zawierających teksty źródłowe, jak np. *La délégation française auprès de la Commission Allemande d'Armistice*, zawierająca dokumenty opublikowane przez Rząd Francuski, czy też *Tragédie de la Déportation*, zbiór dokumentów wydanych przez O. Wormser i H. Michela. Spośród opracowań monograficznych należy zwrócić uwagę na następujące prace: 1) P. Arnoult, *Les finances de la France sous l'occupation* (1951), 2) H. Michel, *Histoire de la Résistance* (1951), 3) H. Michel, *Les mouvements clandestins en Europe* (1961), 4) H. Michel, *Histoire de la France — Libre* (1963), 5) H. Michel, *Vichy, année quarante* (1966), 6) H. Michel, *La Seconde Guerre Mondiale* (w 2 tomach, 1968 - 1969), 7) H. Michel, *La Guerre de l'Ombre* (1970), 8) H. Michel i B. Mirkine-Guetzevitch, *Les Idées politiques et sociales de la Résistance* (1954), 9) A. Truchet, *L'Armistice de 1940 et l'Afrique du Nord* (1955), 10) M. Borwicz, *Scrpts des condamnés à mort sous l'occupation allemande* (1954), 11) M. Baudet, *L'opinion publique sous l'occupation* (1960), 12) H. Denis, *Le Comité Parisien de Libération* (1963), 13) D. Meyer, *Les Socialistes dans la Résistance* (1968), 14) P. Durand, *La S.N.C.F. pendant la guerre* (1969) i inne. Jak widać, przeważają publikacje dotyczące zagadnień związanych z ruchem oporu, chociaż w poważnym stopniu uwzględniano też problemy społeczne i gospodarcze oraz ogólne.

W planach wydawniczych Komitetu na najbliższe lata znajduje się ponad 30 pozycji monograficznych. Spośród nich należy wymienić: 1) M. Veillon, *Le mouvement Franc-Tireur*, 2) M. Fassina, *Le Camp de Buchenwald*, 3) M. Gilly, *Le cinéma et la 2ème guerre mondiale*, 4) M. Ostenc, *Le fascisme italien et l'éducation*, 5) M. Goumand, *Une ville sous l'occupation allemande*, 6) M. Mievre, *Les exploitations agricoles de l'Ostland* oraz 7) M. Bronder, *La vie syndicale des cheminots de 1939 à 1945*.

Oprócz monografii Komitet wydaje także, wspomniane już, czasopismo periodyczne. W latach 1949 - 1950 nosiło ono nazwę „Cahiers d'Histoire de la Guerre”. Ukazały się cztery jego zeszyty, z których pierwszy poświęcony był sprawie admirała J. F. Darlana i Afryki Północnej, drugi — układom z okresu od stycznia 1940 do stycznia 1943 na temat tejże części Afryki, trzeci — głównym aspektem europejskiego ruchu oporu, a czwarty — zagadnieniom gospodarki okupacyjnej we Francji.

Czasopismo „Revue d'Histoire de la 2ème Guerre Mondiale” ukazuje się od r. 1950. Obecnie jego redaktorem jest H. Michel. Każdy zeszyt pisma poświęcono innemu zagadnieniu. Dotychczas ukazały się 82 numery; pierwszy dotyczył różnych aspektów francuskiego ruchu oporu, z innych zagadnień można wymienić następujące: Japonia podczas wojny, Niemcy w czasie wojny, zawieszenie broni w czerwcu 1940 r., bitwa o Francję, system niemieckich obozów koncentracyjnych, jeńcy wojenni, sytuacja Żydów, stosunek rządu Vichy do młodzieży, ekonomika Francji podczas wojny, finansowanie wojny, prasa zachodnioeuropejska podczas wojny.

Wiele miejsca poświęca się w „Revue” krajom Europy wschodniej i środkowej. Tak więc zeszyty 41 i 68 zawierają artykuły na temat udziału ZSRR w wojnie, inne numery pisma zajmują się Czechosłowacją, Węgrami, Bułgarią i Rumunią. Sprawy polskie podczas wojny uwzględniono w zeszytach 40 i 78, a omówili je K. M. Pospieszalski, C. Madajczyk, T. Jędruszczak, E. Duraczyński i inni.

Poza tym — o czym już wspomniano — Komitet opracowuje mapy obrazujące straty Francji w czasie okupacji. Podaje się na nich dane o rozstrzeliwaniach, deportacjach, internowaniach, zakładnikach, ruchu oporu, bombardowaniach i zniszczonych budynkach. Opracowano je dotąd dla ponad 50 departamentów, a kilkanaście dalszych znajduje się w druku bądź w przygotowaniu. Opracowuje się również oddzielną mapę poświęconą ruchowi oporu. Będą na niej zaznaczone miejsca walk, egzekucji, sabotaży, zamachów, zrzutów spadochronowych, baz partyzantów itp. Gotowe są już podobne mapy częściowe, dla około 30 departamentów. Załącza się do nich broszury z objaśnieniami.

Powyższy, pobieżny przegląd działalności *Comité d'Histoire de la 2ème Guerre Mondiale* wskazuje, że jest to instytucja dobrze zorganizowana, a przede wszystkim prężna i dynamiczna. Z analizy jej inicjatyw i osiągnięć można wyciągnąć również wnioski dla poczyznań nauki polskiej w zakresie badań nad okupacją hitlerowską.

Stanisław Nawrocki

III ZJAZD EKONOMISTÓW POLSKICH (7-8 STYCZNIA 1971)

Zjazd był poważnym wydarzeniem w życiu naukowym, społecznym i politycznym Polski. O jego randze zadecydował szczególnie splot problemów narosłych w ostatnich latach, wymagających rozwiązań, na które odpowiedź mógł dać w znacznej mierze właśnie kongres wybitnych przedstawicieli nauk ekonomicznych i życia gospodarczego. Był to ponadto pierwszy zjazd ekonomistów polskich od roku 1956, a więc od momentu, który zapoczątkował ożywienie socjalistycznej myśli ekonomicznej. Rozwojowi polskiej ekonomii w latach następnym nie towarzyszyły jednak adekwatne procesy w życiu gospodarczym, w kształtowaniu procesów rozwojowych, w doskonaleniu funkcjonowania gospodarki. Społeczna i polityczna porażka autokratycznej polityki gospodarczej, nie nawiązującej do dorobku polskiej myśli ekonomicznej, uzewnętrzniła dramatycznymi wydarzeniami grudnia 1970 r. i niezadowolaniem szerokich kręgów społeczeństwa ze zbyt powolnego wzrostu stopy życiowej — stworzyła szczególną oprawę historyczną zjazdu. Nie było na nim miejsca dla abstrakcyjnych dywagacji teoretycznych, nie związanych z rzeczywistością socjalistycznej Polski lat siedemdziesiątych. Był to zjazd nacechowany żywą, nieraz konfliktową dyskusją, weryfikującą bezkompromisowo poglądy naukowe, decyzje polityki gospodarczej, instytucje i organizację gospodarki narodowej. W dyskusji wzięło udział około 140 naukowców i przedstawicieli gospodarki. Cechą znacznej większości spośród 52 referatów i komunikatów przygotowanych na zjazd było ukazanie warunków przyswojenia praktyce gospodarczej tych osiągnięć współczesnej wiedzy ekonomicznej, które rokuja szybkie, konkretne rezultaty ekonomiczne.

Obrady zjazdu poprzedzone zostały ogólnokrajową dyskusją nad тезami referatów. Za bardzo poważny, szczególnie z punktu widzenia problemów gospodarki regionalnej i zarządzania przemysłem, należy uznać dorobek i materiały 17 przedzjazdowych konferencji wojewódzkich.

Zjazd Ekonomistów Polskich nie ograniczył się do problemów wyłącznie ekonomicznych. Przy podejmowaniu w referatach, a zwłaszcza w dyskusji trudnych zagadnień efektywności polityki gospodarczej — nieuchronne stało się wkroczenie w zagadnienia społeczno-politycznych i moralnych podstaw socjalistycznego systemu gospodarczego, ich przydatności i efektywności w warunkach przyspieszenia rewolucji naukowo-technicznej.